

М.В. Левківський,

д. пед. н., професор

Житомирський державний університет імені Івана Франка

О.С. Колодій, ст. викладач кафедри філософії, соціології та психології

Полтавської державної аграрної академії

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ: ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Рассматриваются актуальные проблемы развития патриотизма как условия формирования ценностных ориентаций у студенческой молодежи. Отмечается, что обновление содержания общеобразовательных, социально-гуманитарных дисциплин должно быть подчинено цели формирования у студентов национального самосознания, патриотизма, правовой и экономической грамотности, социальной активности, общей культуры личности, которая базируется на достоянии украинской и мировой культуры.

Ключевые слова: патриотизм, поликультурность, студенческая молодежь, национальное сознание, гражданское воспитание

The actual problems of developing the patriotism as the condition of forming value orientations in the students' youth are examined. It is emphasized that the update of the contents of general, socially-humanitarian disciplines must be inferior to the purpose of forming in the students the national consciousness, patriotism, legal and economic literacy, social activity, general culture of the personality which is based on the values of Ukrainian and world cultures.

Keywords: patriotism, multiculturalism, student youth, national consciousness, citizenship upbringing

Розбудова нашої держави, незалежність якої проголошена прийнятою Верховною Радою України про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України і підтверджена результатами

Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, ставить на порядок денний перед вищими навчальними закладами надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина й патріота рідної землі. Зміцнити демократичну правову державу можуть громадяни, які люблять свій народ, готові самовіддано захищати й розбудовувати свою Батьківщину, мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи та вміють відстояти їх, сприяючи громадянському миру, злагоді в суспільстві та дотримуючись законів. Безумовно, виховання студентської молоді, яка через кілька років стане «ядром» української інтелігенції, потребує особливої уваги. Майбутнє нашого народу залежатиме від змісту цінностей, що закладаються орієнтири молодих людей, та від того, якою мірою духовність стане основою їх життя.

На думку провідних вітчизняних науковців, формування патріотичної свідомості й самосвідомості у громадян України має бути одним з головних завдань їх громадянського і національного виховання. На думку провідних вітчизняних науковців, формування патріотичної свідомості й самосвідомості у громадян України має бути одним з головних завдань їх громадянського і національного виховання. Відтак, теоретико-методологічні основи патріотичного виховання у контексті розвитку ціннісних орієнтацій розглядаються в літературі з розвитку педагогічної науки та практики в Україні, зокрема – в працях Г.С. Сковороди щодо формування людини, спорідненої з природою, К.Д. Ушинського про підготовку всебічно розвиненої людини як мету виховання, І.Я. Франка про виховання через призму сприймання рідного народу, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського про виховання любові до Батьківщини та наукових здобутках сучасних вітчизняних вчених – І.Д. Бега, А.М. Бойко, М.Й. Боришевського, І.А. Зязюна, О.П. Кондратюка, В.Г. Кузя, І.В. Мартинюка, Ю.І. Римаренка, Г.Г. Філіпчука, Б.М. Ступарика та ін. Серед класиків педагогічної науки до цієї проблеми зверталися Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, О.Духнович, А. Дістервег, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Дж. Дьюї, А. Макаренко, Я.

Корчак, В. Сухомлинський та ін. Зокрема, К. Ушинський вперше обґрунтував поняття «малої батьківщини» й окреслив стратегічний напрям його формування шляхом запровадження батьківщинознавства як навчального предмета в початковій школі. В. Сухомлинський у 60-ті рр. XX ст. досить глибоко розкрив сутність патріотичних почуттів учнів загальноосвітньої школи як складників їх духовності.

Загалом, проблеми формування патріотизму дітей та молоді в сучасних соціокультурних умовах досліджуються І. Бехом, В. Бабич, В.Б ілоусовою, В.Болгаріною, М. Боришевським, О.Вишневським, Ю.Гапоном, М.Зубалієм, П. Ігнатенком, Л. Канішевською, Б. Кобзарем, В. Кузем, М. Левківським, В. Оржеховською, В. Постовим, Є. Постовойтовим, Г. Пустовітом, А. Сиротенком, М. Стельмаховичем, Г. Шевченко, К. Чорною та ін. Відтак, завданням статті є обговорення актуальної проблеми розвитку патріотизму у контексті полікультурної освіти. У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» говориться, що «головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінностей громадянського суспільства». Таким чином, однієї з головних цілей української освіти постає громадянський розвиток учнівської та студентської молоді, який, у свою чергу, реалізує патріотичне виховання. Відтак, патріотичне виховання постає основою громадянського розвитку, а останній відноситься до першого як загальне до особливого. Як засвідчує аналіз відповідних наукових джерел, патріотизм як любов до Батьківщини і вірність та відданість їй постає одним із аспектів духовності людської особистості. Патріотизм як багатофункціональне поняття виражає, з одного боку, об'єктивне ставлення людини до світу, свого космопланетарного оточення, а з іншого, – суб'єктивний стан особистості, який знаходить вираження у почуттях, думках, переконаннях, ціннісних орієнтаціях, волі, рефлексії, діяльності. Вплив на розвиток патріотизму, патріотичних переконань особистості має система поглядів на світ, що панує

в даному суспільстві та визначає певною мірою систему ціннісних орієнтацій особистості. Формування ж світогляду, у свою чергу, зумовлюється панівною ідеологією суспільства, і від усвідомлення людиною на рівні рефлексії провідних думок та ідей, що відбиваються у системі філософського знання (пізнаванність світу, розвиток і взаємна зумовленість явищ світу, можливість і закономірна необхідність перетворення навколишнього світу людиною; боротьба за свободу і незалежність Батьківщини; соціальна зумовленість поглядів на добро і зло, справедливість і несправедливість та ін.). Суттєво, що патріотизм, особливо якщо виходити з причини його походження, виникає і розвивається як відчуття, що оформлюється за допомогою механізмів соціалізації і духовно-етичним чином збагачується. Важливим є також й те, що розуміння розвитку відчуття патріотизму нерозривно пов'язане з його дієвістю, що в конкретнішому плані виявляється в активній соціальній діяльності, діях і вчинках, здійснюваних суб'єктом на благо Вітчизни. Крім того, патріотизм як глибоко соціальний за своєю природою феномен, є не тільки певний аспект життя суспільства, але і джерело його існування і розвитку, виступає як атрибут життєздатності, а іноді і виживаності соціуму. При цьому одним з характерних проявів патріотизму є принцип державності, що виражається у тому, що важливим чинником історичного розвитку соціумів є держава, як відносно самостійна, самодостатня, автономна суспільна сила. А головним суб'єктом патріотизму виступає особистість, пріоритетним соціально-етичним завданням якої є усвідомлення своєю історичної, культурної, національної, духовної приналежності до Батьківщини як вищого принципу, що визначає сенс і стратегію її життя. Дійсний же патріотизм полягає в його духовності, коли патріотизм як піднесене відчуття, незамінна цінність і джерело, найважливіший мотив соціально значущої діяльності якнайповніше виявляється в особистості, соціальній групі, що досягла вищого рівня духовно-етичного і культурного розвитку. Автентичний, духовний в своїй основі патріотизм передбачає безкорисливе, беззавітне аж до самопожертвування служіння Вітчизні. Таким чином, патріотизм є складовою

громадянськості, під якою розуміють «духовно- моральну цінність, світоглядно-психологічну характеристику людини, зумовлену її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш чи менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, почуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння додержувати власних прав та обов'язків» [2, с. 6]. Як видно із аналізу проблеми дослідження, патріотичне та військово-патріотичне виховання щільно пов'язане із концепцією громадянського виховання. Громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною. Можна говорити, що в структуру духовних цінностей, що визначають зміст громадянської свідомості й самосвідомості особистості, входять групи цінностей, як моральні, громадянські, економічні, світоглядні, естетичні, валеологічні. Громадянське виховання потребує дотримання наступних принципів: 1. Гуманізації та демократизації. Вони означають рівноправність, але різнозобов'язаність учасників виховної взаємодії, їх взаємоповагу, діалогічність, відкритість до сприймання громадянських цінностей: щирості, доброти, справедливості, доброзичливості, милосердя тощо. 2. Самоактивності й саморегуляції. Сприяють розвитку суб'єктивних характеристик, формують здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень, вироблення громадянської позиції, почуття відповідальності. 3. Системності. Передбачає гармонійне вживання нових якостей у структурі особистості. 4. Комплексності й міждисциплінарної інтегрованості. Передбачає поєднання навчального й виховного процесів, зусиль різних інституцій – сім'ї, дошкільних закладів, школи, громадських спілок, дитячих, молодіжних самодіяльних об'єднань. 5. Наступності та безперервності. Полягає в етапності виховання, на кожному з яких ускладнюються й урізноманітнюються зміст і напрями розвитку утворень, які становлять цілісну систему громадянських

чеснот особистості. Цей принцип діє протягом свідомого життя людини. 6. Культуровідповідності. Означає єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну спільність, наступність і спадкоємність поколінь. 7. Інтеркультурності. В його основі – інтегрованість української та загальнолюдської культури. Цей принцип полягає у забезпеченні передумов для формування особистості на національному ґрунті, її відкритості для інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати національну ідентичність, бо усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову культури світової. Важливе місце в громадянському вихованні належить громадянській освіті – навчанню, спрямованому на формування знань про права та обов'язки людини. Вона по в'язана з формуванням соціально-політичної компетентності, передбачає політичну, правову й економічну освіченість [3, с. 6-10]. Відтак, виховання громадянина має бути спрямованим на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості [2]. Патріотизм тут постає як глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє. Важливою рисою патріотизму є турбота про благо на роду. В Україні на сучасному етапі він передбачає: сприяння становленню й утвердженню Української держави як правової, демократичної країни. Патріотизм передбачає формування національної самосвідомості, яка передбачає усвідомлення себе часткою національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей. Національна самосвідомість ґрунтується на національній ідентифікації (ототожнення), вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, почуття відповідальності перед своєю нацією; вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку. Патріотизм також передбачає формування культури

міжетнічних відносин, в основі яких лежить реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального й духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності [1]. Як засвідчує аналіз наукових джерел, формування патріотизму реалізується у контексті формування планетарної свідомості, яка передбачає усвідомлення єдності й унікальності життя на Землі, почуття поваги до всіх народів, їхніх прав, інтересів і цінностей. Вона ґрунтується на розумінні світу як єдності й різноманітності, системи держав, які повинні мирно співіснувати, співпрацювати в умовах свободи, на засадах моральних ідеалів, гуманізації міжнародних відносин, визнанні пріоритетом права людини, націй і народів. Патріотичне виховання реалізується й у руслі формування у молодих людей правосвідомості, яка ґрунтується на усвідомленні прав, свобод, обов'язків, ставленні до закону, інститутів державної влади. Її основою є усвідомлення, що головне завдання цивілізованої держави – захист соціальних інтересів, прав і свобод громадян. Держава має гарантувати кожному можливість працювати і творити за своєю власною ініціативою. Права людини абсолютні, інтереси держави й суспільства відносні. Правова держава дотримується верховенства закону, якому підкоряються всі державні органи, громадські організації, окремі особи. Щоб захистити свої права, громадянин зобов'язаний їх знати, не порушувати чинних законів, виконувати свої обов'язки. Розвиток політичної культури також є необхідним компонентом у процесі формування патріотизму. Політична культура означає політичну компетентність, знання про типи держав, політичні організації, принципи й процедури суспільної взаємодії, виборчу систему. Виявляється у лояльному, критично вимогливому ставленні до держави, її інститутів, здатності брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу. Формування патріотизму як любові до рідного краю реалізується через формування в молодих людей установки на дбайливе ставлення до природи, яке виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств,

виробленні вміння співіснувати з природою, в нетерпимості до її губителів, усвідомленні необхідності вирішення екологічних проблем. Моральність особистості також можна вважати важливим компонентом патріотизму молоді. Моральність передбачає такі гуманістичні риси, як доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливність, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду. Ці якості визначають культуру особистості. Норми моралі полегшують сприймання правових норм, які допомагають глибше усвідомлювати моральні істини. Моральна свідомість дає змогу усвідомити межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Високоморальна свідомість стимулює соціальне ціннісну поведінку, застерігає від правопорушень. Формування культури поведінки особистості також можна вважати важливим завданням з формування патріотизму. Культура поведінки виражає моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини. Формування в молоді патріотизму пов'язане із розвитком в них мотивації до праці, яка передбачає усвідомлення життєвої потреби у трудовій активності, виявленні ініціативи, підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх вирішення, готовності до соціальної творчості, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в ринкових відносинах. Нарешті полікультурне виховання також можна вважати одним із компонентів процесу виховання патріотизму. Це виховання охоплює вивчення різноманітних культур, виховання поваги до представників усіх культур, не зважаючи на расове, етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського, національного компонентів культури в широкому значенні. Загалом, О.Г. Стьопіна на основі аналізу експериментальних даних, виокремлює такі критерії діагностування ефективності патріотичного виховання студентської молоді: 1) динаміка особистісного патріотичного ставлення до Батьківщини (діагностується за

змістом патріотичних та духовно-моральних суджень студентів); 2) динаміка поглиблення знань вітчизняної історії, культури, мистецтва, традиційних духовно-моральних засад та цінностей народу України (діагностується за академічною успішністю з предметів гуманітарного циклу та за якістю відповідей на питання спеціально розроблених анкет); 3) динаміка зростання добровільної участі студентів у патріотично спрямованій діяльності, зорієнтованій на збереження та збагачення духовних і матеріальних надбань народу України (діагностується за кількісними показниками участі студентів у виховних заходах); 4) домінуючий тип самоідентифікації особистості [4].

Проведений теоретичний аналіз феномену патріотизму та патріотичного виховання у контексті проблем сучасної освіти дозволяє дійти висновку, що патріотичне виховання – складне соціально-педагогічне явище, пов'язане з передачею життєвого досвіду від покоління до покоління, з цілеспрямованою підготовкою людини до праці на благо Вітчизни, з формуванням і розвитком духовно-етичної особистості, здатної любити свою Батьківщину й постійно відчувати зв'язок з нею, захищати її інтереси, зберігати і примножувати кращі традиції свого народу, цінувати культурні цінності, постійно прагнути до забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави [5].

Література:

1. Вишневецький О. Ще раз про народження громадянина. Національність і громадянськість у сучасному українському вихованні // Освіта – 2002. – 13 лютого. – С. 6-7.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагог.газета. – 2000. – № 6 (72), червень. – 6 с.
3. Пічуріна-Шумейко Л. Громадянське виховання підлітків як соціально-педагогічна проблема // Рідна школа., – 2001. – № 4. – С. 6-10.
4. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : Автореферат... дис.канд.пед.наук – 13. 00. 07. – теорія і методика виховання / О.Г. Стьопіна. – Луганськ, 2007. – 23 с.

5. Якса Н.В. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії : Словник / Автор-укл. Якса Н.В. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2006. – 164 с.